

«ПАСТКИ ВЛАДИ» У ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗВО

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Стаття розкриває питання феномену влади в освітньому процесі у взаємодії викладача та студента. Розкриваються психологічні підходи до стилів викладання та прояви влади як необхідної складової освітнього процесу. На основі досліджень американських психологів, наводяться приклади «пасток влади», у які може потрапити викладач, описано їх наслідки та проаналізовано варіанти виходу із них.

Ключові слова: освітній процес, влада, «пастки влади», міжособистісна взаємодія викладача і студента, стилі викладання

У суспільстві фундаментом міжособистісних і групових відносин та одним із базових соціальних явищ є влада, яка визначає динаміку і структуру взаємодії людей. Вивчення феномену влади є однією із ключових питань у соціальних і гуманітарних науках, зокрема у філософії, соціології, політології, психології та педагогіці. Влада пронизує усі сфери суспільного життя, про що свідчать наукові доробки зарубіжних та вітчизняних науковців (С. Бульбенюк, Г. Гекгаузен, К. Девіс, Л. Карамушка, В. Корнієнко, В. Мейєрс, П. Морріс, Дж. Н'юстром, К. Хейлс, В. Шахов, М. Шумка та ін.). Однак, сучасні дослідження дедалі частіше акцентують увагу на психологічній складовій влади (А. Адлер, В. Васютинський, П. Коулман, Н. Луамн, Ф. Ніцше, Б. Рейвен, Б. Расел, Р. Фергюсон, Р. Френч, М. Фуко та ін.).

У соціальній психології загальновизнаною є модель влади якій виокремлено п'ять основних джерел: легітимна влада (соціально визнані норми і правові підстави); експертна влада (високий рівень знань, досвіду та фахової компетентності); харизматична влада (індивідуальні якості лідера та його особистісна привабливість); референтна влада (емоційна прихильність, ідентифікації з особою, яка здійснює вплив); влада винагороди й покарання (реалізується через доступ до зовнішніх стимулів або санкцій) [1; 2].

Вітчизняні науковці вважають, що влада є «невід'ємною властивістю взаємодії між людьми і без такої взаємодії, без владно-підвладних співвідношень не буває. Водночас і влада поза взаємодією не існує. Особи, які потенційно можуть зайти у взаємодію одні з одними, уже заздалегідь мають різні можливості зайняття владної чи підвладної позиції. Проте до взаємодії ці можливості існують лише потенційно. Влада – це радше властивість взаємодії, результат взаємин, що складаються між індивідами, які перебувають у певних стосунках, а не диспозиційні характеристики особи або соціуму [3]. Основними компонентами влади є її суб'єкт, об'єкт, засоби (ресурси) і процес, що призводить до руху всі її елементи (механізм і засоби взаємодії суб'єкта і об'єкта).

Психологічна природа влади охоплює комунікацію, настанови, авторитет, вплив на розвиток особистості, тому її вплив особливо проявляється у сферах, де відбувається взаємодія «людина-людина», тому у педагогіці можна розглядати владу як основу діяльності викладача. У загальному розумінні владу потрактовують як здатність і можливість здійснювати певний вплив на діяльність, поведінку людей за допомогою різних засобів (волі, права, авторитету, насилля). Влада – це завжди вольові відносини, які реалізуються у сферах особистої та суспільної діяльності. Але, коли йдеться про владу у педагогічній сфері – необхідний особливий бачення цієї проблеми. Адже, викладач, автоматично посідає роль керівника, тобто людини, яка має владу над тими кого навчає. У педагогічних наукових джерелах, вплив (влада) викладача на здобувачів освіти розглядається через призму стилю викладання, якого він дотримується і який проявляється через комунікацію – авторитарний (всі рішення ухвалюються одноосібно, принцип «керівництво-підкорення», прийняті рішення не підлягають обговоренню та негайно виконуються тощо); демократичний (викладач вдало користується владою але не апелює до неї, психологічні основи – навчання, делегування справ відповідальним особам, адекватне уявлення про те, що відбувається, безупереджене ставлення до студентів тощо); ліберальний (межує від

бездіяльності до активних процесів, не здатність прийняття рішень або їх прийняття від нього не залежне, непрофесіоналізм, невпевненість у своїх знаннях та компетентності, викладач лише контролює виконання завдань, створення вільної і творчої атмосфери у колективі тощо).

Необхідно пам'ятати про психологічні основи викладацької діяльності та особливості педагогічної професії. Є очевидним, що типи влади або стилі викладання теж є різними за своєю суттю і мають різну мету. Наприклад, викладач, який використовує авторитарний стиль для того, щоб полегшити собі роботу проявляє до студентів відкритий авторитаризм, що призводить у них до втрати мотивації до вивчення дисципліни (а той до навчання у закладі вищої освіти), психологічних проблем, створює конфліктні ситуації тощо. Тоді як викладач, який використовує зазначений стиль, для досягнення та покращення результатів може використовувати інші підходи, які не будуть травмувати студентів та призводити до конфліктів та буде ефективним для засвоєння дисципліни, але сам процес залишиться авторитарним (не перших курсах викладачі, здебільшого, використовують авторитарний стиль, що допомогти зрозуміти студентам основи та суть дисципліни, оцінювання). Але влада викладача – це не про домінування, а здатність мотивувати, вести за собою, створювати позитивне психологічне та освітнє середовище. Ефективний педагог не лише контролює, а й надихає, формує внутрішню дисципліну та саморегуляцію у вихованців.

Довгий період перебування при владі призводить до небезпеки потрапити до пастки, що може вплинути на сприйняття, цінність, мораль та поведінку. Американські психологи П. Коулман та Р. Фергюсон визначили конфліктні пастки по низхідному, висхідному вектору влади та пастки рівноправності [4].

Розглянувши характеристики цих пасток, ми вважаємо їх таким, у які можуть попадати викладачі у процесі роботи зі студентами. Тому, пропонуємо характеристику пасток по низхідному вектору влади та вихід із них, так як такі пастки вказують більше на недоліки викладача та його психологічний вплив на студента, тоді як пастки по висхідному вектору влади та пастки рівноправності описують поведінку тих, хто є нижчим за ієрархією.

Серед конфліктних пасток по такому вектору науковці виокремили такі [4]:

«Влада та психічні вади» - люди з великою владою схильні набувати зовсім іншого психологічного досвіду, ніж ті, що знаходяться при меншій владі. Люди з більшою владою починають сприймати інформацію абстрагованіше, розглядають людей лише як інструменти, зорієнтовані виключно на цілі, самовпевнені та активніші за тих, хто має менше влади. Також науковці з'ясували, що надмірна влада перешкоджає когнітивним процесам, що у свою чергу знижує здатність мислити всеохопно, обмежує мораль та штовхає до використання стереотипного мислення. Для врегулювання конфлікту, що виник через цю пастку, науковці рекомендують: носіям влади «не вірити власним очам», так як існує імовірність, що їхнє бачення є неточним та схиленим на їх користь, тому необхідна думка «зі сторони», необхідно звіритися з поглядами на ситуацію з іншими та переконатися у правильності рішення.

«Куленепробивна пастка» Дослідження показали, що носії влади поступово вже не почуваються вразливими до наслідків власних дій. Люди, які потрапили у таку пастку почуваються так, ніби їм дозволено робити чи говорити усе, що заманеться, та задовольняти власні забаганки, навіть якщо для цього буде потрібно порушити певні правила. Якщо така особистість не буде піймана – то її поведінка буде лише підкріплюватися задоволеними потребами, що не несуть за собою покарань, що з часом призведе до ще більших та серйозніших порушень та будуть впевненими, що їх не впіймають.

«Невидимі підлеглі». Як з'ясували науковці, люди з більшою владою не звертають уваги на тих, хто стоїть нижче за ієрархією, у нашому прикладі, викладачі, які потрапили у цю пастку, не звертають увагу на потреби, емоції, переживання студентів. Вони не схильні приймати чужу точку зору або фонові знання інших. На думку людей у цій пастці, особи, що наділені меншою владою розглядаються як такі, що мінімально впливають на мету носія влади і, таким чином, не варті його уваги. Високі владні повноваження притупляють здатність цінувати думку та почуття інших, така поведінка негативно позначається на моралі та позитивності, що може загострювати конфлікти, що може негативно відгукуватися на зворотному зв'язку з іншими.

Дослідники цієї проблеми також виокремлюють такі пастки як «Влада? Яка ще влад?» (нездатність оцінювати та аналізувати існуючі важелі впливу у процесі роботи); «До дитяка правила» (правила

існують для дурнів, порушення елементарних правил як закономірність); «Командувати і контролювати» (владний та контролюючий стиль розв'язання конфліктів чи проблем, що виникли в процесі взаємодії); «Сліпі амбіції» (спрямовані на дії, переконані у власному виборі, що може спричинити не виправданий ризик; відчуття свободи дій, засліпленні власними амбіціями, неспроможні помічати, що коїться навколо них) та інші [4].

Дослідження, проведені науковцями показує, що взаємодія різних впливів влади (психологічного, соціального, поведінкового характеру) може спричинити домінування, що, у ситуації взаємодії викладача та студента суперечить особистісно-орієнтованому та студентоцентрованому підходах в освіті. Формування необхідних для студентів компетентностей та «скілів» не може відбуватися під психологічним тиском та діями викладача, який розглядає студентів, як нижчу чи менш значущу ланку освітнього процесу. У таких пастках також може проявлятися розподіл студентів на кращих чи гірших, що у процесі навчання може негативно впливати на результативність засвоєння знань. І підхід, який може мотивувати до навчання одних, інших може дезмотивувати і дати їм відчуття меншовартості у порівнянні з іншими. Тому, для викладача важливим є не попадати у такі пастки та контролювати свою ставлення по відношенню до студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Raven B. The bases of social power // *Studies in Social Power* / ed. D. Cartwright. – Ann Arbor : Institute for Social Research, 1959. – P. 150–167.
2. Вебер М. Государство і суспільство : у 2 т. / М. Вебер ; пер. з нім. В. Терещенко ; наук. ред. В. Табачковський. – К. : Основи, 1998. – Т. 1. – 568 с.
3. Васютинський В. Інтеракційна психологія влади. *Монографія*. Київ, 2005. 492 с., С. 59
4. Коулман Пітер Т. Результативний конфлікт: незгода - це сила, що працює на вас/ Пітер Т. Коулман, Роберт Фергюсон ; пер. з англ. Інни Софієнко ; ред. І. Чиркова. Київ : Наш формат, 2017. 311 с.

Гречановська Олена Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри філософії та гуманітарних наук, директор Культурно-мистецького та просвітницького центру ВНТУ. e-mail: hrechanovskae@gmail.com

«POWER TRAPS» IN THE ACTIVITIES OF A TEACHER OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract

The article reveals the issue of the phenomenon of power in the educational process in the interaction of a teacher and a student. Psychological approaches to teaching styles and manifestations of power as a necessary component of the educational process are revealed. Based on the research of American psychologists, examples of "power traps" that a teacher can fall into are given, their consequences are described and options for getting out of them are analyzed.

Keywords: educational process, power, "power traps", interpersonal interaction of a teacher and a student, teaching styles

Hrechanovska Olena - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Philosophy and Humanities of Vinnytsia National Technical University (Vinnytsia, Ukraine), Director of the Cultural, Artistic and Educational Center of VNTU. e-mail: hrechanovskae@gmail.com